

УДК 025.171:027.7(477.74-21)"1924/1930"

Д. В. Ревенко,

бібліотекар I категорії Наукової бібліотеки

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,

вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна,

тел.: (0482) 34 80 11

e-mail: library@onu.edu.ua

ФОНД «UCRAINICA» В ОДЕСЬКІЙ ЦЕНТРАЛЬНІЙ НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ

У статті йдеться про роботу Центральної наукової бібліотеки м. Одеси 1924–1930 рр. Розкрито історію заснування Українського відділу, професійно-кадрове забезпечення, головні принципи поповнення фонду українським виданнями. Надається короткий аналіз примірників зі штампом UCRAINICA.

Ключові слова: Одеська Центральна наукова бібліотека (ЦНБ), українська книга, Ucrainica, Український відділ, К. О. Копержинський

Початок ХХ ст. стає сприятливим періодом для розвитку української книги. У цей період відбувається ряд історичних і політичних подій, які послугували розвитку бібліотек і бібліотечної справи в Україні. Цьому посприяла проведена радянською владою в 20-ті рр. ХХ ст. політика «українізації», яка розгорнулася в країні після XII з'їзду РКП(б) (квітень 1923 р.). На півдні України зростає інтерес до української книги, про що свідчать окремі тематичні зібрання в приватних колекціях, наприклад, бібліотека Михайла Федоровича Комарова (1844–1913). З'являються українські бібліотеки, зокрема у 1920 р. відкривається Українська державна бібліотека м. Одеси (УДБ). Українізація бібліотек мала здійснюватися шляхом розширення штату працівників зі знанням української мови, організації занять з української мови, а також через комплектування книжкових фондів бібліотек українськими виданнями.

Головним науковим і культурним центром на півдні України стала Одеська Центральна наукова бібліотека (1924–1930) – сучасна Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. ЦНБ із перших років радянської влади отримала статус науково-дослідницького закладу, і згодом увійшла до ряду провідних науково-освітніх установ СРСР. У 1922–1930 рр. бібліотеку очолював Сергій Леонідович Рубінштейн (1889–1960) – психолог і філософ, член-кореспондент АН СРСР, лауреат Державної премії СРСР. За цей період ЦНБ перетворилася на головне книгосховище всіх вищих навчальних закладів Одеси та наукових установ міста того часу. Керівництво бібліотеки наряду з головними функціями бібліотеки такими як зберігання книг, організації книжкових фондів, почало проводити науково-дослідницьку та науково-навчальну роботу в галузі бібліографії та бібліотечної справи. При науковій бібліотеці передбачалася підготовка висококваліфікованих спеціалістів із бібліотечної освіти, у зв'язку з чим у 1926 р. відкривається аспірантура, першим випускником якої став Саул

Якович Боровий (1903–1989), згодом широко відомий історик, фахівець з соціально-економічної історії XVI–XIX ст. Центральна наукова бібліотека починає налагоджувати зв'язки з науковими установами країни та міжнародне співробітництво у справі організації та розвитку бібліотечної справи.

Унаслідок проведеної роботи на початку 20-х рр. XX ст. стає актуальним питання розширення штатного складу співробітників Центральної наукової бібліотеки. Відповідно було створено ряд тематичних кабінетів: «1) кабінет ленінізму і марксизму ...; 2) кабінет з питань організації та методики народного просвітництва; 3) кабінет українознавства, 4) кабінет бібліографічних та довідкових видань, 5) кабінет картографії [7, с. 108].

Особливу увагу адміністрація Одеської ЦНБ приділяла розвитку Українського кабінету, так з Інструкції та положення для комісій, що засновуються при установах та відповідають за стан українізації від серпня 1925 р. дізнаємося, що улаштований при Бібліотеці кабінет українознавства, планується переорганізувати в відділ *Ucrainica* [2, с. 3].

Для Українського відділу були сформовані головні принципи роботи та професійно-кадрового забезпечення. Штат відділу складався з завідувача відділом, бібліотекаря та помічника бібліотекаря, функції яких були детально розроблені.

За штатним розкладом передбачалося, що на посаду завідувача відділом мав призначатися науковий співробітник вищої кваліфікації, який займався науково-організаційною роботою цілого відділу, виконував роботу, що вимагала фахового знання з українознавства, надавав довідки в найважливіших випадках, організовував нові відділи в предметному каталозі, науково розробляв бібліографію окремих питань та студіював матеріали, що мають в бібліотеці, читав наукові доповіді й лекції. На посаду бібліотекаря передбачався науковий співробітник високої кваліфікації, який надавав консультації читачам, допомагав завідувачу в упорядкуванні каталогів та покажчиків, займався написанням складних за змістом карток з анотаціями, керуючись вказівками завідуючого. Помічник бібліотекаря – це співробітник середньої кваліфікації, який переглядав й упорядковував книжки та картки, писав звичайні картки та виконував технічну роботу [4, с. 1].

Першим керівником Українського відділу у 1926–1928 рр. був Костянтин Олександрович Копержинський (1894–1953) – відомий літературознавець, мовознавець, фольклорист, етнограф і бібліограф [1, с. 73]. Під час директорування К. О. Копержинський склав бібліографічний огляд українського наукового літературознавства за 1917–1927 рр., зробив огляд видань Одеського наукового товариства та інших бібліографічних матеріалів, статей та рецензій. Після його від'їзду до Києва було відкрито конкурс на посаду завідувача Українського відділу, у якому взяло участь 10 претендентів, серед яких лише В. Я. Герасименко, Е. Г. Оксман і М. М. Семенов

відповідали умовам конкурсу. За результатами голосування на посаду завідувача Українським відділом ЦНБ було обрано Миколу Матвійовича Семенова, проте через два місяці йому довелося залишити посаду за станом здоров'я. І у березні 1929 р. відділ очолив Володимир Якович Герасименко – доктор філологічних наук, відомий літературознавець.

Неабияку роль у створенні Українського відділу в ЦНБ відіграв Федір Петрунь. Штатні документи від 1925 р. свідчать про те, що «гром. Петрунь Федір Остапович є дійсно співробітник Центральної Наукової Бібліотеки м. Одеси на посаді старшого бібліотекаря-консультанта відділу поповнення (загального та *Ucrainica*)». Спочатку він відповідав за комплектування фонду Українського відділу, а за документами 1930 р. став його завідувачем [5, с. 24, 37].

Основним завданням Українського відділу стало збирання та комплектування книжкового фонду. Перш за все, Центральна наукова бібліотека з 1923 р. почала отримувати обов'язковий примірник української книги. Протокол засідання Комісії по українізації при Центральній Науковій Бібліотеці м. Одеси від 1925 р. підтверджує, що «українською літературою Бібліотека цілком забезпечена: вона одержує обов'язковий примірник всієї української літератури, яка виходить на Україні; крім того адміністрація Бібліотеки приділяла увагу поповненню відділу *UCRAINICA* шляхом обміну» [3, с. 15].

Було встановлено головний принцип відбору книг до Українського відділу, який звучав так: «За український фонд Бібліотеки вважаються всі книжки й рукописи, друковані й писані українською мовою, та книжки й рукописи іншими мовами, які містять у собі дані, що належать до «*Ucrainica*»». На кожному книжному примірнику бібліотекарі ставили штамп *UCRAINICA*, завдяки якому на сьогодні ми маємо змогу відтворити досліджуваний фонд. За даними 1928 р. загальна кількість книг Українського відділу приблизно становила 50 тис. одиниць, 25 тис. назв [6, с. 1].

Виявлення книг із Українського відділу у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова передбачає довготривале, кропітке та складне дослідницьке завдання. Під час роботи відбувається перегляд та вивчення книжкових та архівних фондів, а також вивчається історія Одеської Центральної наукової бібліотеки та історичний контекст епохи, біографія її керівного складу та співробітників. Сьогодні відділом рідкісних книг та рукописів ведеться робота з пошуку та відновлення українського книжкового зібрання шляхом фронтального перегляду, і встановлено близько ста примірників, завдяки виявленому штампу *UCRAINICA* на сторінках книг.

Досліджувані книги надруковані як українською мовою, так і російською, італійською, німецькою, французькою мовами, як на території України, так і за її межами.

Важливу частину зібрання Українського відділу складають книги з історії українського мовознавства XIX–XX ст. Серед них «Грамматика малороссийского наречия ...» (1818) О. П. Павловського, «Грамматика языка русского в Галиции ...» (1834) Йосифа Левицького, «Українська граматика» (1917) Є. Тимченка. Ці книги розкривають нам 100 річну картину розвитку української мови від «малороссийского наречия» до самостійної літературної.

Також українська книга представлена значною кількістю примірників з історії України. Серед них перші описові дослідження з історії України «Синопис или краткое описание от различных летописцев о начале славенского народа, о первых Киевских князьях, и о житии... князя Владимира..., о его наследниках, даже до ... царя Феодора Алексеевича ...» (1810), «История Малой России ...» (1822) Д. М. Бантиш-Каменського, G. L. de Beauplan «Description de l'Ukraine ...» (1861), переклад із французької мови «Описание Украины» (1852) Г. Л. де Боплана, «Вільна Україна» (1917) Михайла Грушевського.

Окремо виділимо джерела з історії козаччини – це «Архивные материалы для истории Запорожья» Д. И. Еварницкого (Яворницького), «Устное повествование, бывшего запорожца ... Никиты Леонтьевича Коржа (1842); Наступна група представлена оповідними пам'ятками XIX ст., а саме «Летопись гадячского полковника Григория Грабянки» (1853), «Летопись событий в югозападной России в XVII-м веке» (1848–1864) С. Величка, «Летопись Самовидца по новооткрытым спискам с приложением трех малороссийских хроник ...» (1878). Значну кількість книг складає краєзнавча література південного краю та м. Одеси, серед яких «Ключ к изъяснению некоторых древностей Ольвии и Херсонеса Таврическаго» (1858), «Проза. Жизнь в Одессе» (б. г) К. Зеленецького.

Дане зібрання книг з історії України має високу історичну та культурну цінність, оскільки дають можливість вивчати історію з першоджерел.

Перспективу вивчення книжної колекцій Українського відділу у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова співробітники відділу рідкісних книг та рукописів вбачають у продовженні виявлення примірників та відновлення фонду української книги Одеської Центральної наукової бібліотеки у повній мірі.

Список використаної літератури:

1. Архів НБ ОНУ. – Ф. Наукова бібліотека, 1903–1946. – Од. зб. 17 (Р.К.К. Профспілка. Соцстрах. Відділ праці. 1925–1926 рр.). – Арк. 73.
2. Архів НБ ОНУ. – Ф. Наукова бібліотека, 1903–1946. – Од. зб. 46 (Українізація 1924-1926 рр.). – Арк. 3.
3. Архів НБ ОНУ. – Ф. Наукова бібліотека, 1903–1946. – Од. зб. 46 (Українізація 1924-1926 рр.). – Арк. 15.
4. Архів НБ ОНУ. – Ф. Наукова бібліотека, 1903–1946. – Од. зб. 48 (Відділ Ucrainica 1928 р.). Арк. 1.
5. Архів НБ ОНУ. – Ф. Петрунь Ф. Є. – Од. зб. 5 (Документи про роботу Ф. Є. Петруня в різних установах 1920–1937 рр., 1942–1944 рр.). – Арк. 24, 37.
6. *Комаров Б.* Український відділ Одеської Центральної наукової бібліотеки / Б. Комаров // Журн. бібліотекознавства та бібліогр. / Б. Комаров. – 1928. – № 2. – С. 117–120.
7. *Петрунь Ф.* Центральная научно-учебная библиотека г. Одессы / Ф. Петрунь // Библ. обозрение. – Ленинград, 1925. – Кн. 1. – С. 107–108.

Д. В. Ревенко,

библиотекарь I категории Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова,
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина,
тел.: (0482) 34 80 11
e-mail: library@onu.edu.ua

ФОНД «UCRAINICA» В ОДЕССКОЙ ЦЕНТРАЛЬНОЙ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКЕ

В статье даны основные факты о работе Центральной научной библиотеки г. Одессы в 1924–1930 гг. Раскрыта история основания Украинского отдела, профессионально-кадрового обеспечения, главные принципы пополнения фонда украинскими изданиями. Предоставляется краткий анализ изданий со штампом UCRAINICA.

Ключевые слова: Одесская Центральная научная библиотека (ЦНБ), украинская книга, Ucrainica, Украинский отдел, К. А. Копержинский.

D. V. Revenko,

Librarian of the 1-st Category
of the Odessa I. I. Mechnikov National University
24, Preobragenska St., Odesa, 65082, Ukraine
tel. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

THE FUND «UCRAINICA» IN SCIENTIFIC LIBRARY OF ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY

Summary

The article contains characteristic of the facts about the work of the Central Scientific Library of Odessa in 1924-1930. The history of the founding of the Ukrainian department, professional and personnel support, the main principles of replenishment of the fund by Ukrainian publications are disclosed. Provides a brief analysis of publications with the stamp UCRAINICA.

Key words: Central Scientific Library (CSL), Ukrainian editions, Ucrainica, Ukrainian department, Kopershinsky K. O.

Referenses

- [1] Arkhiv Naukovoï biblioteky Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova [Archive the Scientific Library Odesa I. I. Mechnikov National University]. Fund Naukova biblioteka 1903–1946 [Fund of Scientific Library in 1903-1946], dossier 17, p. 73.
- [2] Arkhiv Naukovoï biblioteky Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova [Archive the Scientific Library Odesa I. I. Mechnikov National University]. Fund Naukova biblioteka 1903–1946 [Fund of Scientific Library in 1903-1946], dossier 46, ark. 3.
- [3] Arkhiv Naukovoï biblioteky Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova [Archive the Scientific Library Odesa I. I. Mechnikov National University]. Fund Naukova biblioteka 1903–1946 [Fund of Scientific Library in 1903-1946], dossier 46, ark. 15.
- [4] Arkhiv Naukovoï biblioteky Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova [Archive the Scientific Library Odesa I. I. Mechnikov National University]. Fund Naukova biblioteka 1903–1946 [Fund of Scientific Library in 1903-1946], dossier 48, ark. 1.
- [5] Arkhiv Naukovoï biblioteky Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova [Archive the Scientific Library Odesa I. I. Mechnikov National University]. Fund Petrun F. Ye. [Fund of Petrun F. Ye.], dossier 5, ark. 24, 37.
- [6] Komarov B. Ukrainskyi viddil Odeskoi Tsentralnoi naukovoï biblioteky [Ukrainian department of the Central Scientific Library of Odessa]. *Zhurnal bibliotekoznavstva ta bibliohrafii* [Journal of Library Science and Bibliography]. 1928, no. 2, pp. 117–120.
- [7] Petrun F. Tsentralnaia nauchno-uchebnaia byblyoteka h. Odessy [Central Scientific and Educational Library of Odessa]. *Byblyotechnoe obozrenye* [Overview of the Library]. Lenynhrad, 1925, vol. 1, pp. 107–108.